

Zpravodajská činnost je poměrně častým tématem literatury faktu, historických studií, filmových scénářů i odborně fundovaných statí a článků. Zpravidla se tyto věnují oblasti ofenzivní neboli výzvědné činnosti, která slouží k získávání zpravodajských informací majících původ v zahraničí a většinou směřujících k umožnění expanze státu za své vlastní hranice, k vytvoření co nejlepších podmínek k obraně vlastního území a k vyhodnocování perspektivních zdrojů mezinárodního napětí a ohnisek válečného konfliktu.

Vojenské ofenzivní zpravodajství tak získává především informace o velikosti, morálním a materiálním stavu ozbrojených sil, úrovni jejich vycvičenosti, mobilizačních plánech, nástupních prostorech pro vedení bojových operací a zámyslu politického a vojenského vedení potenciálního vojenského protivníka. Stejně na poli vojenské vědecko-technické špiónáže jsou předmětem zájmu nové zbraňové systémy protivníka s cílem vytvořit účinnou obranu proti nim a současně získat do své výzbroje techniku adekvátní protivníkově.

Druhou součástí a náplní činnosti vojenského zpravodajství je tzv. obranné zpravodajství neboli kontrarozvědka. Její úkoly jsou ve většině případů představovány činnostmi zabraňující pronikání cizích rozvědek do vlastní armády a rezortu obrany jako celku, ochranou utajovaných skutečností významných pro zabezpečování obrany státního území a vedení bojových operací na území jiných států, ochranou obranného průmyslu před sabotážemi a diverzní činností protivníka, ochranou vojenských objektů, zařízení i vlastních jednotek před teroristickými útoky, rozkrývání záměrů a činností namířených proti zabezpečování obranyschopnosti apod.

Činnost obranného zpravodajství nebývá medializována tak jako v případě ofenzivního zpravodajství, když atraktivnost kontrarozvědky prováděné zpravidla na vlastním území nemá nádech pomyslné exotičnosti cizích krajů. Z vojenského hlediska je samozřejmé, že prvotním zájmem musí být především obrana vlastního území a teprve po zabezpečení jeho svrchovanosti lze vést úvahy o případné ofenzivní činnosti za hranice vlastního státního celku, ať jsou již motivy a oprávnění takových úvah jakékoli. Na tomto poli je nezastupitelnost role vojenského obranného zpravodajství zřejmá. Pokud je kontrarozvědka předmětem publikačního zájmu, zpravidla to bývá pouze jako předmět vedlejšího zájmu o činnost rozvědného charakteru na strategické a operační, zřídka kdy pak na taktické úrovni.

Obranná zpravodajská služba v podmínkách armád je různými státy organizována, regulována a využívána různě. Kontrarozvědky mohou představovat služby informační bez výkonných pravomocí až po služby s exekutivními pravomocemi s oprávněními zatýkat a vyslýchat. Liší se v rozměru své činnosti, a to většinou v závislosti na faktu, zda se jedná o stát demokratický či totalitní, zda a nakolik jsou rizika a hrozby vojenského napadení té které země reálné. Závisí též na tradicích, významu bezpečnostních složek ve společenském systému země a na jejich postavení ve společenském hodnotovém žebříčku.

V československých a později českých podmínkách reflektovalo i vojenské obranné zpravodajství společenský systém a podmínky a vlivem těchto prošlo řadou organizačních forem, mělo různé cíle činnosti a způsoby jejich dosahování. Od počátků budování vojenské protišpionážní služby, přes její působení v podmínkách předmnichovské první republiky, druhé republiky, v době druhé světové války, krátce po ní v době zápasu mezi demokratickými a komunistickými silami o moc v poválečné republice, přes její působení ve strukturách komunistického rezortu vnitra až po jeho dnešní podobu danou zákony po roce 1990, vždy odrážela politickou vůli a zájmy.

Není ambicí autora předložit kompletní přehled o činnosti vojenského obranného zpravodajství. Toto nejen překračuje možnosti dané rozsahem tohoto článku, ale i možnosti dopátrat se uspokojivě a beze zbytku všech faktů, zvláště pokud si uvědomíme, že kontrarozvědná činnost je především činností utajenou, nezřídka doprovázenou cílenou snahou o klamání a dezinformaci. Stejně tak zde nejsou uváděny podrobnosti konkrétních operací, jimž se lépe věnují monografie či jinak publikované případy. Níže předkládám pouze nástin dějin československé, resp. české defenzivní složky vojenského zpravodajství.

Období první republiky (28. 10. 1918 – 29. 9. 1938)

Od počátku svého vzniku se Československá republika musela potýkat s celou řadou problémů vnitrostátního charakteru, které byly v jejích podmínkách představovány především aktivitami početných národnostních menšin, které v jejích hranicích žily. Nejsilněji se projevovala německá menšina v historických zemích Čechy a Morava a maďarská menšina na Slovensku.

Dne 28. října 1918 vznikla samostatná Československá republika a již 29. října se ve Vídni objevily proklamace německých poslanců o vytvoření „Deutschböhmen“ v severních Čechách s centrem v Liberci, o den později vzniku „Sudetenland“ na území severní Moravy a Slezska se sídlem v Opavě a 2. listopadu němečtí poslanci z jižní Moravy vyhlásili vznik „Deutschsüd-mähren“ se sídlem ve Znojmě a šumavští Němci „Böhmenwaldgau“ s centrem v Prachaticích. Všechny tyto deklarované provincie s převažujícím obyvatelstvem německé národnosti se chtěly v konečném důsledku připojit k Německu či Rakousku. Jelikož však v Německu vlivem chaotické vnitřní situace nebylo na tyto snahy reagováno pozitivně, rozhodli tito samozvaní zástupci německé menšiny o připojení těchto čtyř provincií k Rakousku. Tyto irredentistické tendence však neměly reálnou šanci na úspěch a po měsíci a půl byly zlikvidovány pouhým objevením se slabých vojenských oddílů v těchto koutech nové republiky.

Obdobná situace byla na Slovensku, kdy vláda nového Maďarska se nechtěla smířit se začleněním Slovenska a Karpatské Rusi do Československa. S tímto názorem korespondovaly i názory maďarské menšiny na území ČSR. Maďarské separatistické snahy však nikdy nenabýly takového rozměru jako tendence německé, jelikož Maďarsko nemělo na mezinárodně-politickém i vojenském poli sílu k prosazení svých záměrů.

S ohledem na reakci československé vlády přešli němečtí nacionalisté hned v první letech republiky do ilegality, zakládali spolky a organizace, které si kladly dalekosáhlé cíle směřující k naplnění výše popsaných záměrů. Kolem poslance Národního shromáždění dr. Aloise Baerana vznikla ilegální odbojová skupina „Deutscher Mittelstandverband“ a v roce 1919 došlo ve Vídni k založení centra pro řízení německého ilegálního odboje v Československu „Hilfsverein für Deutschböhmen“.

K dokreslení situace nutno podotknout, že již počátkem roku 1919 byl pro špionáž proti Československu vypovězen německý konzul v Praze baron Gebssattel. Tato špionáž byla vážným signálem československým orgánům v období krátce po ukončení války a navázání diplomatických styků s Německem o skutečných záměrech sousedního státu.

Vzhledem k výše naznačeným skutečnostem přistoupil po nezbytných přípravách hlavní štáb československé armády již v roce 1919 k budování obranné složky vojenského zpravodajství, která byla organizačně začleněna do 2. oddělení (zpravodajského) hlavního štábu.

V prvních letech existence se 2. oddělení potýkalo zejména s personální nedostatečností, jelikož v čele vojenského zpravodajství rakousko-uherské armády stál po dobu první světové války generálmajor Max Ronge, který byl zásadně proti zařazování důstojníků české národnosti do zpravodajské služby tehdejší monarchie, zejména pak na vyšších vojenských velitelstvích. Přesto však ve zpravodajské struktuře rakousko-uherské armády působili major gšt. Haužvic a major gšt. Pavel. Na základě jejich zkušeností jmenovalo československé ministerstvo národní obrany majora gšt. Čenka Haužvice přednostou 2. oddělení hlavního štábu, přičemž major gšt. Pavel odešel působil do struktur ministerstva zahraničních věcí, přitom však zpracovával zpravodajské zkušenosti k využití 2. oddělením. Zástupcem přednosty 2. oddělení se pak stal major italských legií Mojmír Soukup, pod jehož řízením se započalo se studiem zpravodajských poznatků z první světové války a zahájeny první zpravodajské kurzy, v nichž přednášeli zejména francouzští důstojníci. 2. oddělení bylo tedy vybudováno především na základě zkušeností a při respektování systému francouzské strany.

Postupem času přicházela na pozice ve vojenském zpravodajství mladší generace důstojníků vzdělaná již ve vojenské akademii a vysoké válečné škole. Postupně se zvyšovala i úroveň zpravodajské činnosti vedené 2. oddělením, přičemž v roce 1930 výsledností své ofenzivní, obranné a studijní složky převyšovalo mnohdy i státy s mnohaletou zpravodajskou tradicí. V rámci československého bezpečnostního systému představovala vojenská zpravodajská služba jeho nejvýkonnější součást.

Zpravodajská práce v počátcích republiky

Zaměření ofenzivní i obranné činnosti vojenské zpravodajské služby vycházelo z potenciálních vojenských ohrožení a úkolů československé armády. Ta měla zabezpečovat bezpečnost státu, který byl až na kousek hranice na východě s Rumunskem, obklopen státními útvary, které Československu nepřály. Jak již výše naznačeno, Německo, Maďarsko a částečně i Polsko vůči ČSR vznášely územní požadavky a politické výhrady. Jejich národnostní menšiny v Československu představovaly dobrou základnu pro špionážní a sabotážní činnost, a to jak v době míru, tak v době zvýšené pohotovosti státu či přímo ve válečném stavu.

Rakousko sice představovalo menší ohrožení než jmenované státy, avšak od 20. let bylo zpravodajsky pečlivě sledováno s ohledem na tradiční riziko restaurace habsburské monarchie, které vycházelo spíše z hypotetických obav než reálných hrozeb.

Nosnými prvky vojenské zpravodajské služby byly dvě skupiny. Skupina pátrací, členěná dále na sekci ofenzivní a sekci obrannou, a skupina plánovací a studijní (dnes rozumějme informačního a analytického charakteru).

Hlavním posláním ofenzivní sekce pátrací skupiny bylo získávání informací o vojenském ohrožení, které měly původ zahraničí. Předmětem jejího zájmu byly informace vojenského, politického a hospodářského charakteru, které se vázaly k možnostem cizích mocností vést

vojenské operace proti Československu. Tyto informace získávala většinou cestou agenturní sítě umístěné povětšinou v zahraničí. Disponovala agenturní sítí využívanou v době míru a sítí aktivovanou v době zvýšeného napětí a době válečné. Stejně tak využívala agenty, kteří sloužili jako kuryři, „mrtvé schránky“ a typaři, kteří typovali osoby vhodné k získání ke spolupráci.

Obranná složka vojenského zpravodajství pak měla za úkol zejména zabránit pronikání cizích rozvědek do československé armády a oblastí významných pro zabezpečování obrany ČSR (zbrojní průmysl, výstavba obranných objektů apod.). Při své činnosti používala stejných či obdobných forem a metod práce jako sekce ofenzivní, avšak zejména na vlastním území. Mimo jiné využívala instituce zpravodajských důstojníků mírové armády ve všech posádkách a na všech stupních velení. Zabývala se prověřováním vojenských a civilních osob, které přicházely do styku s utajovanými skutečnostmi a získávala informace o činnosti a zájmu nepřátelských rozvědek.

Právní základnou její činnosti byl zákon na ochranu republiky, podle kterého též sledovala činnost těch politických stran, hnutí a organizací, jejichž program a praktická činnost ohrožovaly existenci ČSR.

Obranná sekce úzce spolupracovala s četnictvem, všemi druhy státní policie a zpravodajskou službou ministerstva vnitra. Měla některá práva exekutivy, v případech zvláštní důležitosti prováděla vlastní pátrání a sledování. Pro tyto účely měla ve svých řadách právní experty.

1. ledna 1935 převzal po majoru Janderovi, kterému byl vyčítán jeho abusus alkoholu, funkci přednosta obranné sekce pátrací skupiny mjr. konc. Josef Bartík, který byl ve 2. oddělení hlavního štábu zařazen od poloviny října 1919 a prošel zde řadou funkcí. Ve funkci přednosta pátrací sekce, tedy přímým Bartíkovým nadřízeným, byl od 30. září 1934 pplk. gšt. František Moravec, který v tomto služebním zařazení setrval až do 14. března 1939 (odlet do Londýna). Při dílčí reorganizaci k 1. červenci 1937 byl Moravec, již v hodnosti plukovníka, potvrzen ve zmíněné funkci přednosta skupiny a současně byl jmenován zástupcem přednosta 2. oddělení, kterým byl v té době plukovník gšt. František Hájek.

Hlavní činnost obranné sekce byla zaměřena proti aktivitám německé a maďarské rozvědky

Německá špionáž byla považována za nejnebezpečnější, protože Německo i po své vojenské porážce představovalo mocného potenciálního nepřítele. Vítězné mocnosti po první světové válce nezajistily vydání tajných archivů německého hlavního štábu, které obsahovaly nejen plány na poválečné ovládnutí evropských států, ale i relevantní zpravodajské informace o výzvědných sítích budovaných před a za války. Německá rozvědka tedy mohla plynule navázat ve své činnosti na tyto sítě, pokračovat v jejich výstavbě a organizovat zpravodajskou činnost proti nově vzniklým státním útvarům bývalého Rakouska-Uherska. Německá výzvědná služba finančně i jinak podporovala různé iredentistické a protistátní německé organizace, hnutí a spolky na základě nacionalistických idejí.

K zesílení německé zpravodajské činnosti vůči ČSR došlo v roce 1933 poté, co se stal Adolf Hitler říšskoněmeckým kancléřem. Československé vojenské obranné zpravodajství v té době postupným získáváním nacistických utajovaných vojenských dokumentů a zachycováním zpravodajských dotazníků a pokynů ke zvyšování iredentistické činnosti došlo ke zřejmému závěru o aktivitách německé zpravodajské služby připravující podporu pro konkrétní válečnou akci proti Československu. V roce 1934 se stal šéfem německé vojenské zpravodajské služby

admirál Wilhelm Canaris, který podle pokynu Hitlera a generála Keitela započal v celostátním měřítku s reorganizací složky a vytvořil ústředně řízené výzvědné a obranné zpravodajství, tzv. Abwehrdienst. Podle hodnocení samotného plukovníka gšt. Moravce, započal největší zpravodajský nápor proti Československu ze strany abwehru v roce 1935.

Německá menšina vytvořila vynikající operační situaci pro činnost abwehru a špionáž pro Německo byla jí považována za více méně věc cti a povinnosti vůči duchovní vlasti a příslušníci německé menšiny v ČSR tak vlastně vykonávali špionážní činnost s neskrývaným nadšením. Československou nevýhodou byly současně nízké tresty za špionáž, které byly změněny teprve ustanovením zákona obranu republiky. Německé výzvědné agresí též nahrávala poměrně nízká odolnost občanů české národnosti proti svodům německé rozvědky, mnohdy došlo k spontánnímu nabídnutí se občanů české národnosti abwehru, přičemž motivem bylo zpravidla získání finančního prospěchu.

Proti Československu operovaly tři ústředny abwehru. Ústředna v Drážďanech operovala proti ČSR ze severu, v Mnichově proti jižním a západním Čechám se zvláštním důrazem na plzeňský průmyslový region a v Bratislavě ústředna vedla činnost proti moravskému teritoriu. Abwehr zcela přirozeně využíval i říšskoněmecká diplomatická zastoupení a německou univerzitu v Praze.

Maďarsko počalo plánovitě zpravodajsky pracovat proti Československu od roku 1920 jako součást činnosti proti státům Malé dohody. Jelikož cíle maďarského a říšskoněmeckého státu byly příbuzné, došlo k navázání styků mezi maďarským a německým generálním štábem a na základě tohoto vznikla i německo-maďarská zpravodajská spolupráce, včetně předávání informací o cílech zpravodajské činnosti, která získala na intenzitě především po roce 1933. Ačkoli systém práce maďarské rozvědky byl odlišný od německého, stejně tak maďarská jako německá služba využívala příslušníky maďarské národnostní menšiny na Slovensku k provádění špionážní činnosti a přípravě a provádění sabotážních akcí na československém území. Proti Československu působila zejména samostatná výzvědná ústředna maďarské rozvědky se sídlem ve Vídni, odkud bylo pro maďarské agenty snadnější pronikat na území ČSR než přechodem československo-maďarské hranice. Pro ústřednu pracovali zejména bývalí důstojníci rakousko-uherské armády, kteří po válce našli zaměstnání v obchodních, průmyslových a bankovních firmách, které měly čilý styk s Československem. Šéfem vídeňské ústředny maďarské služby byl podplukovník maďarské armády německého původu Reichbauer a činnost ústředny byla legalizována jako filiálka jedné maďarské exportní a importní firmy.

Na základě výše uvedeného je čtenáři jistě zřejmé, s jakým nápoem a silou se potýkala československá vojenská protišpionážní služba v předmětném období a jak omezenými prostředky disponovala. Přesto lze hovořit o tom, že československé vojenské obranné zpravodajství mezi dvěma světovými válkami pracovalo vcelku úspěšně. Je nemožné znát přesný počet případů, kterými se zabývalo, ale jen na soudně stíhaných případech vlastizrady a špionáže bylo kolem 2000, což lze jistě považovat za úctyhodný počet. A přitom i tento počet představoval pouhý zlomek skutečně realizované činnosti vedené proti samostatnému Československu v období první republiky.

V souvislosti s činností československého vojenského obranného zpravodajství se nelze nezmínit o dvou mediálně zřejmě nejznámějších a současně v jednotlivých hlavních liniích činnosti jistě nejvýznamnějších případech.

Prvním z nich je případ agenta A-54, kterým byl říšskoněmecký státní příslušník Paul Thümmel, zařazený k plnění rozvědných úkolů proti Československu v aussenstelle Chemnitz, jejímž

měl být velitelem. Thümmel disponoval dobrými politickými styky vyplývajícími z jeho postavení zakládajícího člena SA. 2. oddělení hlavního štábu československé armády se ke spolupráci nabídl sám formou dopisu a z důvodů čistě materiálních. Na straně jedné je přínos A-54 československému zpravodajství zveličován a na straně druhé panuje názor natolik kritický, že je považován za agenta operačního zastírání (klamání a dezinformace) německého abwehru. Je nemyslitelné věnovat se této problematice v rámci tohoto článku šířeji, obzvláště když se jí věnuje několik monografií. Přesto však můžeme konstatovat, že význam A-54 pro 2. oddělení hlavního štábu byl velmi vysoký. Namátkou můžeme uvést, že československé službě sdělil přesné datum a průběh obsazení ČSR 15. 3. 1939, informace o jádru první německé ofenzivy proti Francii, německém útoku na Holandsko, zprávy německých pozorovatelů o finsko-německé válce, přípravy a hlavní body německé operace proti Jugoslávii, německé zprávy o sovětském letectvu, ohlásil zastavení příprav německé invaze do Británie apod. Pro samotnou obrannou složku 2. oddělení hlavního štábu předal mimo jiné informace o mobilizační síti proti ČSR, seznam příjemců německých radiostanic, organizaci německé zpravodajské služby, dodával průkazní špionážní materiál přicházející od říšskoněmeckých agentů z ČSR do abwehrstelle Drážďany, dodal mapu ČSR se zakreslenými místy na našem území, v nichž pracovali agenti německé špionážní sítě atd. Zjišťoval i jména jednotlivých agentů činných proti Československu. Nejplodnější byla jeho činnost ve prospěch československé služby od jara 1937 do obsazení ČSR v roce 1939, pracoval však i v době války v součinnosti s československým domácím odbojem. A-54 byl gestapem odhalen a popraven v roce 1945 v terezínské pevnosti.

Největším úspěchem proti maďarské zpravodajské činnosti byla dlouhodobá operace spočívající v získávání informací o aktivitách maďarské agenturní sítě na našem území z písemné korespondence maďarské vojenského atašé plk. Ujazyho. Československá protišpionážní služba na základě této operace připravila kompromitující materiály, jež mu byly krátce po okupaci Sudet na podzim roku 1938 majorem Bartíkem v Budapešti předloženy. Na základě těchto materiálů jej pak major Bartík získal k činnosti ve prospěch 2. oddělení československého hlavního štábu.

Význam tohoto kroku byl umocněn skutečností, že Ujazy, již coby generál, byl od svého návratu z ČSR do Budapešti v roce 1938 až do své smrti v roce 1941 šéfem maďarské vojenské zpravodajské služby. Jelikož po okupaci ČSR nemohlo 2. oddělení Ujazyho efektivně využít, předalo jej k řízení britské zpravodajské službě.

Období druhé republiky (30. 9. 1938 – 15. 3. 1939)

Období tzv. druhé republiky, tedy po odstoupení Sudet do obsazení zbytku území a vzniku protektorátu Čechy a Morava, je charakterizováno hlubokým morálním otřesem české společnosti a posílením všech odstředivých proudů, které do té doby byly ve společnosti latentní nebo byly umírněné. Pod nátlakem Německa a části českých politiků složil dr. Eduard Beneš prezidentský úřad a 22. října 1938 odletěl do Londýna. Nová vláda se tvářila v tvář německé hrozbě snažila o kompromisní politiku ústupků Německu. Toto se samozřejmě projevilo i v armádě, který byla nucena likvidovat veškeré ofenzivní i obranné koncepce proti Německu. Nová koncepce činnosti MNO se projevila v zákazu agenturní činnosti proti Německu. Plukovník Moravec učinil některé formální kroky nasvědčující plnění tohoto zákazu, ve skutečnosti se však agenturní protiněmecké činnosti nevzdal a důkladně ji konspiroval. Analytickou činnost ve vztahu k Německu již nerealizovala studijní skupina, ale vlastními silami ji prováděla skupina pátrací. V tomto

období byla zahájena činnost proti Polsku a bylo pokračováno v protimaďarských operacích. V této době je již 2. oddělení řízeno fakticky plukovníkem gšt. Moravcem, jelikož jeho de iure přednostu plukovník gšt. František Hájek byl na nátlak Němců odvolán z funkce.

Období druhé republiky je pro vojenské zpravodajství charakteristické ztrátou politické podpory. Na samotném hlavním štábu nebyla jasná představa, co bude v budoucnu a jak na případné varianty vývoje reagovat.

Informace o obsazení zbytku území získávalo 2. oddělení od počátku března 1939. Zprávy byly získávány agenturní cestou, od spolupracující francouzské zpravodajské služby, odpisem telefonických hovorů říšskoněmeckého vyslanectví v Praze a především sdělením agenta A-54 dne 10. března na osobní schůzce s přednostou ofenzivní sekce majorem gšt. Emilem Strankmüllerem, přičemž A-54 potvrdil datum 15. března jako termín obsazení ještě smluveným obsahem korespondenčních lístků ve dnech 12. a 13. března.

Vyhodnocené informace byly předloženy vládě, která je odmítla a někteří ministři reagovali posměšně. 11. března bylo dohodnuto s představitelem britské zpravodajské služby v Praze majorem Gibsonem, že britská strana umožní vybraným československým zpravodajcům odcestovat do Londýna, kde budou moci pokračovat v činnosti proti Německu. Současně bylo dohodnuto, že plukovník Moravec s sebou vezme 12 příslušníků své skupiny podle vlastního výběru. Rozhodujícím faktorem výběru důstojníků Moravcem byla údajně znalost agenta A-54. Z obranné sekce tak byli Moravcem vybráni její přednosta major konc. Josef Bartík a dále major pěch. Vladimír Cigna, štábní kapitán pěch. Václav Sláma, štábní kapitán pěch. František Fořt, štábní kapitán jezd. Jaroslav Tauer a štábní kapitán pěch. Bohumil Dítě, který se však do odletu skupiny nestačil vrátit ze služební cesty na Slovensku, a tak s plukovníkem Moravcem do Londýna odletělo 14. března 1939 ve večerních hodinách pouze jedenáct důstojníků. Agenturní evidence a nejvýznamnější zpravodajské materiály byly vezeny důstojníky přímo v letounu, další materiály byly předány majoru Gibsonovi k zabezpečení jejich převozu formou diplomatické pošty.

Odlet této skupiny lze považovat za počátek organizovaného československého vojenského odboje v zahraničí v době druhé světové války.

Období druhé světové války

Organizovaný odboj na Západě

Mimo centra zahraničního odboje v Londýně vzniká v létě a především od září 1939 též pařížská administrativa Československého armádního výboru a vojenské správy. Zpravodajská ústředna v Paříži, která nebyla nijak početná, působila od 1. května 1939 do června 1940. Sídila v pronajaté vile na Avenue Victor Hugo 13. Byla složkou relativně samostatnou, nepodléhala přímo vojenské správě ani velení československého vojska ve Francii a představovala autonomní součást londýnské zpravodajské skupiny.

Obranná složka byla ve Francii vedena majorem konc. Josefem Bartíkem. Jemu podléhali major pěch. František Fořt v Agde a zpravodajští důstojníci u 1. československé divize. Obrannou sekci dále tvořili major gšt. Václav Podhora, poručík Jaromír Petzold, nadporučík v zál. Zdeněk Horký, major gšt. Bohuslav Procházka, poručík let. Kamarád, rotný Vladimír Hrabec, poručík v zál. Vladimír Peroutka, četař Karel Zbytek, desátník Antonín Rybák, dr. Mrázek, dr. Kordaš, civ. letec Sládek, Eva Vojanová a L. Pospíchalová-Svozilová.

Úkolem obranné skupiny byla kontrašpionáž a ochrana československých odbojových organizací a vojenských i politických institucí před německou infiltrací a dalšími negativními vlivy. Více skutečných hrozeb se ale ukázalo nikoli v souvislosti s německou zpravodajskou činností, ale v souvislosti s vnitřními poměry v československém odboji. Zpravodajská obrana pracovala v obtížných podmínkách cizího území, bez nezbytné státní administrativy a exekutivy a zpravidla musela v mnohém dát pouze na dobrozdání a posudky příslušníků armády. Současně byla obranná složka pod silným tlakem francouzské policie a kontrarozvědky, která ji nezdůrazňovala k opatřením nikoli prospěšným pro zájmy československého odboje.

Největším problémem se ukázala politická nejednotnost příslušníků 1. československé divize. Ve Francii působila i početná letecká skupina, která však byla rozptýlena k plnění úkolů ve struktuře francouzských vzdušných sil a politické potíže se tak u ní neprojevovaly. Rozdílné politické názorové platformy byly důsledkem složení 1. československé divize ve Francii, která byla složena ze tří sociálněpolitických a národnostních skupin, které představovaly dosti odlišná spektra bývalé prvorepublikové společnosti.

První skupinou, která byla pro vedení vojenské činnosti nejvhodnější, byli českoslovenští občané, kteří emigrovali z protektorátu s primárním cílem účastnit se vojenského odporu proti německé okupaci a přihlásili se do československé zahraniční armády nebo jimi byli ti, kteří byli válkou zastíženi při pobytu v zahraničí, odmítli se do okupované vlasti vrátit a vyhledali československé zahraniční vojsko. Dobrovolníci přicházeli před Polsko, cizineckou legii, později z Jugoslávie a Středního východu, výjimečně i z jiných částí světa. Tato skupina představovala asi třetinu divize.

Druhou skupinou byli českoslovenští občané, kteří bojovali v občanské válce ve Španělsku a po ústupu do Francie zde byli internováni v koncentračních táborech. Tito příslušníci divize, kterých bylo několik set, byli vítanými příslušníky divize pro své bojové zkušenosti nabyté ve Španělsku. Potíží u této skupiny bylo jejich ovlivnění propagandou Komunistické internacionály, která československou armádu na Západě považovala za imperialistickou a za buržoazní nástroj. Druhou světovou válku zcela v duchu marxisticko-leninských pouček považovala za válku imperialistů a za viníky jejího vzniku Británii a Francii. Pro tyto příslušníky se vstup do československého zahraničního vojska stal východiskem ze sociální nouze a politické nejistoty, nebyli však ztotožnění s cíli této armády a stali se politizujícím prvkem zaměřeným proti činnosti exilové československé vlády, respektive Československého národního výboru, čímž působili proti jednotě divize a narušovali její bojovou morálku.

Třetí skupinou byli českoslovenští občané pobývající v zahraničí, kteří byli mobilizováni podle československých zákonů. Zde se jednalo zejména o Slováky, kteří se vznikem Slovenského státu necítili příslušní k bývalé ČSR a odmítali plnit povinnosti podle československých právních norem. Nezdůrazňovali byli přiváděni francouzskou policií v poutech do tábora divize v Agde. A i ti, kteří uposlechli mobilizačního rozkazu přicházeli bez vnitřního přesvědčení sloužit v naší zahraniční armádě.

Výše uvedené negativní podmínky představované odlišnými skupinami vojska byly ještě umocňovány špatnou výstrojí a výzbrojí, ubytovacími podmínkami a hmotným zabezpečením mužstva. V divizi tak docházelo k častým osobním sporům motivovaných politicky, národnostně i rasově, které byly mnohdy nešťastně řešeny necitlivými zásahy polního četnictva. Divize s těmito vnitřními potížemi byla v červnu 1940 poslána na frontu, která se již ale hroutila. Sotva naše divize zasáhla do bojů částí svých jednotek, byla stržena chaosem událostí spojených s ústupem francouzské armády a uzavřením příměří mezi Německem a Francií.

Důsledkem byl faktický rozpad 1. československé divize ve Francii. V souvislosti s tímto skončila svou činnost i obranná skupina československého vojenského zpravodajství.

Po porážce Polska a Francie se jediným střediskem československého vojenského odboje na Západě stal Londýn. Exilová československá vláda byla uznána Velkou Británií 9. července 1940 a na podzim téhož roku vzniklo exilové ministerstvo národní obrany, do jehož čela byl postaven divizní generál Sergej Ingr. Plukovníku Moravcovi bylo v nové hierarchii svěřeno vedení II. odboru – zpravodajského. Z úrovně londýnského MNO byly řízeny i československé jednotky na Středním východě.

Úkolem II. odboru bylo usměrňování zpravodajské činnosti ve spolupráci s ostatními rezorty a předkládání zpráv výzvědného charakteru a z nich plynoucí vývody ministru národní obrany. Poznatky obranného charakteru předkládal II. odbor náčelníkovi štábu MNO. Londýnští zpravodajci byli též v součinnosti s I. odborem pověřeni udržováním spojení s osobami na území protektorátu. Kompetence II. odboru vycházely z válečného stavu a potřeb a vedle svých tradičních rolí na poli ofenzivního a obranného zpravodajství vstřebal do své organizace prvky nové, které vyžadovalo plnění úkolů v boji proti okupantům, především příprava a provádění sabotážních a diverzních akcí na protektorátním území.

Obranná součást II. odboru byla vedena majorem Bartíkem navrátilivším se z Francie a dále zde byli majoři Václav Sláma a František Fořt, později byli přiděleni další důstojníci. Ve své činnosti se opírala především o poznatky 2. oddělení štábu 1. československé samostatné brigády a o svou vlastní agenturu, kterou vytvářela mimo rámec vojenské organizace. Složka sídlila v budově MNO v Londýně na Piccadilly 131. Formy a metody práce obranného zpravodajství byly dány potřebou zpravodajské ochrany československého vojska, jeho národní spolehlivosti, ochrany vojenského tajemství a proti průniku nepřátelských rozvědek. Vedle vlastní agentury disponovalo jednotkou polního četnictva a velmi úzce spolupracovalo s britskou rozvědkou MI-6 a kontrarozvědkou MI-5, což zcela přirozeně vyplývalo z umístění na teritoriu Velké Británie.

A stejně jako ve Francii, ani v Británii nehrozilo československým jednotkám ani tak nebezpečí ze strany cizích rozvědek, jako ze strany vnitřních rozporů, které si ve velké míře s sebou přineslo ze svého francouzského působení. Potíže se projevovaly v oblasti kázeňské či dokonce kriminální, před nimiž není imunní žádná armáda, ani dobrovolnická. K těmto se však přidružovaly problémy národnostní, politické a rasové, které jsou nebezpečnější a v konečném důsledku mohou mít až rozkladný vliv. Vše bylo umocňováno dosavadními trvalými neúspěchy ve vedení války, nejistota a trvalý ústup. Tento deprimující vliv byl zvěšován propagandou zvenčí jednotek. Výsledkem byl pokles kázně, jednoty a bojeschopnosti. To vše v mezinárodně politické situaci, která naopak vyžadovala, aby se Československo před svými spojenci, ale i lidmi doma v protektorátě, prezentovalo jako zářný reprezentant národa a platný člen protihitlerovské koalice.

A jako ve Francii byla i v Británii a na Středním východě československá armáda ohrožována především komunistickou propadnou. Ta vyústila na východní frontě v SSSR v hnutí tzv. „hvězdářů“, s nimiž také pronikla na Střední východ a do Británie a vedla ke vzpouře 560 vojáků a důstojníků v táboře Cholmondeley po ústupu z Francie.

Problémy v této oblasti vyplývaly z pokynů Komunistické internacionály, kterými se až do napadení Sovětského svazu a jeho vstupu do války řídili českoslovenští komunisté. Ti neuznávali československou exilovou vládu v čele s dr. Benešem a armádu, která jí byla řízena. Svými postoji rozvraceli zahraniční odboj, který byl podle nich ve službách imperi-

alistů, přičemž západní imperialismus byl označován za agresora. Zahraniční ústředí KSČ prezentovalo svému domácímu vedení v Praze situaci, kdy na jedné straně stojí proletariát celého světa, včetně německého, a na straně druhé imperialistické mocnosti bez rozlišení, zda se jedná kupř. o Británii a Francii či Německo a Itálii. V telegramu z Moskvy 10. března 1940 je stanovisko moskevského vedení KSČ formulováno zcela zřejmě: „Zásadně odmítáme vytváření československé zahraniční armády...“.

Z objektivního hlediska se jednalo o zradu československých národních zájmů ve prospěch myšlenky komunistického internacionalismu, ačkoli právě vzniklá situace vyžadovala mobilizaci a sjednocení všech sil v boji za obnovení československé státnosti. Na základě tohoto viděl plukovník Moravec hlavní riziko pro jednotu armády v činnosti komunistů a svá stanoviska k politice KSČ formuloval i do směrnic pro vojenské obranné zpravodajství. O svém stanovisku stran činnosti komunistů informoval i vedení domácího odboje v protektorátě.

Vojenské obranné zpravodajství však systematicky sledovalo vedle komunistů též německou emigraci v Británii a odstředivé proudy emigrace československé. Zájemem se stalo vše, co bylo nalevo či napravo od oficiální politiky československé vlády a prezidenta. To bylo realizováno nejen činností vojenského zpravodajství, ale též ministerstva vnitra exilové vlády, kam pro zásadní neshody s plukovníkem Moravcem přešel major Bartík a s ním i major Sláma. U československých jednotek vykonávali činnost obranného charakteru zpravodajští důstojníci jednotek. Obranné zpravodajství se podílelo i na výběru parašutistů pro zvláštní úkoly v protektorátě, včetně atentátu na zastupujícího říšského protektora Heydricha.

Jak se s ohledem na podmínky a situaci dá předpokládat, obranné zpravodajství pracovalo při zabezpečování jednotlivých složek zahraničního odboje na Západě se střídavými úspěchy a neúspěchy. Nejlépe lze tuto skutečnost ukázat na činnosti obranného zpravodajství v tureckém Istanbulu, který se stal pro dočasnou neutralitu Turecka rejdištěm zpravodajských služeb a stal se podobnou zpravodajskou burzou jako portugalský Lisabon.

Naše zpravodajská ústředna v Istanbulu působila v rámci československé vojenské mise v jejímž čele stál nejprve plukovník gšt. Heliodor Píka a po jeho odchodu do Moskvy od dubna 1941 bývalý vojenský přidělenec ve Varšavě plukovník gšt. Prokop Kumpošt a od 1. března 1942 převzal řízení zdejší zpravodajské ústředny bývalý specialista maďarské sekce plánovací a studijní skupiny 2. oddělení hlavního štábu československé armády podplukovník gšt. Jaroslav Hájíček. K vlastní zpravodajské činnosti byli využíváni příslušníci české kolonie, která zde žila a čítala okolo 130 osob. S jejich využitím se podařilo obrannému zpravodajství vést dezinformační operaci proti německé rozvědce. Prostřednictvím této operace založené na podstavení osoby českého původu, byly německé službě předávány klamné informace o dvojí činnosti agentů skutečně pracujících pro německou stranu, čímž se tito stali pro Němce nespolehlivými a kompromitovanými. Naopak byly německé rozvědce podsouvány informace o osobách, které měly pro československý odboj zvláštní význam a tyto byly Němcům vystavovány jako osoby na „černé listině“ zrádců a kolaborantů českého odboje. Další operací bylo podsunutí šifrovacích klíčů údajně používaných československou stranou, jejímž prostřednictvím se potvrzovala spolehlivost dalších podstavených osob, včetně osoby, která byla později řízena britskou službou a měla za úkol rozkrýt německou výzvědnou síť v Palestině.

Na protipólu zpravodajských úspěchů stojí případ infiltrace československé služby německým agentem podporučíkem československé armády Vasilem Roznijčukem. Tento pocházel z Podkarpatské Ukrajiny a na Blízkém východě se hlásil do naší armády. Podařilo se mu natolik uchytit ve struktuře istanbulské ústředny, že si jej vybral plukovník Kumpošt

jako šifranta. Roznijičuk předal německé službě skutečný šifrovací klíč a řadu zpráv, které sám zpracoval. Poté, co byl londýnským obranným zpravodajstvím odhalen jako německý agent, se mu podařilo uprchnout do Bulharska, kde v Sofii působil na velitelství německé pracovní služby.

Obranné zpravodajství v podmínkách domácího protektorátního odboje

Je samozřejmé, že říšskoněmecké úřady vytvářely cestou protektorátní správy vynikající podmínky pro činnost nacistických státobezpečnostních složek na území Čech a Moravy. O to větší význam mělo provádění zpravodajské ochrany veškerých organizačních celků a činnosti domácího odboje. Další růst významu obranného zpravodajství přišel po započetí sabotážních a diverzních akcí na území protektorátu a vysazování československých parašutistů na naše území.

Jedněmi z prvních, kteří se podíleli na organizování odboje, byli právě příslušníci bývalé československé armády a mezi nimi samozřejmě profesionální zpravodajci. Výsledkem byl vznik celoprotektorátní ilegální vojenské odbojové organizace později nazvané Obrana národa. Do letních měsíců 1939 vznikly základní sítě a byla ustanovena hierarchicky členěná zemská, krajská, okresní až místní velitelství této odbojové organizace. Vojenské a politické zpravodajství bylo prioritizovanou činností Obrany národa, přičemž cílem bylo ozbrojené vystoupení českého národa proti okupační moci.

V rámci uvedených struktur byl řízením obranného zpravodajství v podmínkách odboje pověřen předmnichovský příslušník obranné sekce 2. oddělení hlavního štábu československé armády major pěch. František Hieke. Ten se ve své činnosti zpočátku zaměřil na sledování aktivit bývalých českých germanofilsky orientovaných politických předáků, ale i vyložené zrádce jakým byl např. bývalý plukovník generálního štábu československé armády Emanuel Moravec. Hieke se snažil svými aktivitami proniknout do organizací českých fašistů, z nichž se rekrutovali udavači a agenti provokatéři gestapa a nacistických tajných služeb. Touto činností se Hiekemu podařilo být na kontaktu s bývalým majorem československé armády, který byl jedním z pobočníků vůdce Gajdovy fašistické organizace sídlící na Uhelném trhu v Praze. Hieke předstíranými projevy sympatií k fašistickému hnutí si získal tohoto člověka a vytěžoval jej k důvěrným informacím o záměrech českých fašistů, které byly pro český odboj tolik důležité. S podobným cílem se Hiekeho činnost zaměřila na Český národní socialistický tábor, v němž rozhodující slovo měla Vlajka. Tuto organizaci se mu podařilo infiltrovat svým člověkem. Major Hieke aktivizoval některé agenty staré sítě 2. oddělení hlavního štábu, kterým se již na sklonku existence předmnichovské republiky podařilo dostat do ultrapravicových a fašizujících českých politických kruhů.

Významným agentem Hiekeho sítě byl bývalý redaktor a sekretář Národních listů Jošt, který měl jako někdejší člen Gajdovy Národní obce fašistické prominentní styky a dodával Hiekemu zpravodajsky významné informace. Ale i další novináři dodávali českému odboji zprávy pomáhající v ochraně jeho aktivit.

Bývalí agenti 2. oddělení zprostředkovali majoru Hiekemu kontakty s českými policejními úředníky, kteří přicházeli při své služební činnosti do styku s okupačním aparátem. Od podzimu 1939 se Hiekemu podařilo získávat natolik kvalitní zprávy z prostředí pražského gestapa, že odboj byl schopen získávat informace o některých zatýkáních předem a učinit opatření k ochraně svých členů. Hieke údajně získával informace o obsahu kartotéčních lístků z pověstné evidence gestapa. Takto vytvořeného napojení českého odboje na české policejní

úředníky přidělené gestapu v budoucnu využívali k získávání údajů obranného charakteru nástupci první garnitury ve vedení Obrany národa podplukovník Balabán, podplukovník Mašín a štábní kapitán Morávek.

Do pražské úřadovny gestapa se snažili proniknout také lidé ze zpravodajské sítě bývalých příslušníků pátrací sekce 2. oddělení majora pěch. Františka Fárka a štábního kapitána pěch. Antonína Longy. Ačkoli řada oslovených českých policistů zařazených ke gestapu spolupráci s českými zpravodajci odmítla, našli se někteří, kteří dodávali aktuální zprávy pravidelně i jednou týdně. Jeden z takových úředníků dodával českým odbojářům z Obrany národa informace o výsledcích a chování osob zatčených gestapem, což významně přispívalo k provádění obranných opatření naším odbojem ke krytí svých aktivit a mnohdy záchraně svých lidí. Stejný účel měla činnost některých regionálních a místních velitelství Obrany národa, která získávala zdroje mezi policejními úředníky v jednotlivých oblastech, jako tomu bylo třeba v Brně nebo Ostravě.

Obranné zpravodajství Obrany národa čelilo infiltraci odbojového hnutí nejen doma, ale získávalo informace i o agentech nacistických služeb s úkoly dostat se do prostředí české emigrace v zahraničí. Ke krytí činnosti těchto svých agentů používaly německé orgány bílé pasy z ostravského policejního ředitelství. Pracovník, který uvedené pasy vydával, byl spolupracovníkem našich obranných zpravodajců a předával jim tajná čísla, jakými byly takové pasy označeny vodotiskem na liché straně. Těchto pasů bylo vystaveno okolo stovky a vlivem činnosti obranného zpravodajství byla řada německých agentů zatčena na území Polska zdejší kontrarozvědkou, která byla informována našimi příslušníky. To bylo přirozeně ještě před zářím 1939, kdy čeští emigranti využívali k cestě z protektorátu zejména přechodu hranic do Polska.

Odbojovému zpravodajství se nevěnovaly pouze organizace tvořené bývalými armádními důstojníky, ačkoli ty byly nejpočetnější a pochopitelně po zpravodajské stránce nejvýkonnější, jelikož byly zastoupeny profesionálními zpravodajskými důstojníky zvyklými pracovat v hierarchické struktuře a respektujícími pravidla konspirace. I přesto se nejednou nacistickým složkám, zejména gestapu, podařilo infiltrovat Obranu národa, což vyústilo v likvidaci mnoha jejích členů, včetně její tzv. první garnitury.

Na území protektorátu působila i řada jiných odbojových organizací, které nevznikly z bývalých armádních důstojníků, a taktéž jejich činnost byla v oblasti získávání zpravodajských informací zaměřena více na oblast politickou, společenskou a hospodářskou. Z politického okruhu blízkého prezidentu Benešovi vznikla organizace nazvaná Politické ústředí. Tato v zásadě vycházela z koncepce předmnichovské koalice pěti politických stran přenesených do ilegality. Za jeden ze svých stěžejních úkolů si Politické ústředí stanovilo udržování spojení s emigrací v Londýně a jmenovitě s dr. Benešem. Politické zpravodajství stálo v popředí zájmu i dalšího odbojového hnutí, které se formovalo na poměrně širokých základech a politicky ideově bylo zaměřeno podstatně levicověji. Kořeny tohoto odbojového centra nazývaného Petiční výbor Věrní zůstaneme byly v předmnichovském období v činnosti Petičního výboru Věrní zůstaneme v září 1938 a v období druhé republiky. Činnost výboru charakterizoval spisovatelský manifest Věrní zůstaneme a hnutí již ve zmíněném období úzce spolupracovalo s komunisty. Zpravodajská ochrana těchto a jiných dalších odbojových hnutí a organizací byla zaměřena především na obranu vlastní činnosti, přičemž zkušenosti v této oblasti mohly využít mnohdy právě komunistické skupiny znalé metod konspirativní práce.

Vojenské obranné zpravodajství po druhé světové válce

Období let 1945 až 1948, které bylo rozhodující pro další politickou orientaci osvobozeného Československa, je z hlediska existujícího politického systému považováno za demokratické. Obdobně jsou hodnoceny i parlamentní volby v květnu 1946. Na základě některých materiálů, zpravidla z činnosti tehdejších zpravodajských služeb, zpřístupněných po roce 1989, mohou u mnohých vyvolávat jiné hodnocení politické situace, zejména vliv ministerstva vnitra na uchopení politické moci ve státě komunisty. Období je významné i pro vojenské obranné zpravodajství, neboť právě v této době byly položeny základy k pozdějšímu využívání potenciálu armádní kontrarozvědky k podpoře totalitní moci až do začátku roku 1990.

V uvedeném období působily v Československu čtyři zpravodajské služby – vojenské obranné zpravodajství (OBZ), vojenská zpravodajská služba (II. odbor MNO), zemské odbory bezpečnosti II (ZOB II) a Státní bezpečnost (StB).

Tyto zpravodajské služby se svou činností podílely na plnění širokého spektra rozdílných úkolů vycházejících z úsilí o obnovu válkou zničeného hospodářství, veřejného života, budování ozbrojených sil a bezpečnostních složek apod. Významným obsahem činnosti služeb byl boj proti zbytkům nacistického podzemí a zajištění pohraničí, očista veřejného života od kolaborantů a zrádců, očista důstojnického a rotmistrovského sboru armády a odhalování válečných zločinců, kteří přišli na naše území z jiných států.

Tehdejší zpravodajské služby samy nerozhodovaly o politickém vývoji v republice, avšak politická strana, která získala v nich rozhodující vliv, a tou byla KSČ, disponovala v politickém zápase informacemi, ke kterým jiné strany přístup neměly. Klíčem k takovým informacím bylo ovládnutí ministerstva vnitra. Dnes je známo, že rozhodující roli při ovládnutí ministerstva vnitra komunistickou stranou sehrálo vojenské obranné zpravodajství pod vedením Bedřicha Reicina. Souvislosti vzniku vojenského obranného zpravodajství a jeho působení v první polovině roku 1945 ukazují, proč právě tato bezpečnostní složka získala oproti ostatním členům zpravodajské komunity svým způsobem výsadní postavení.

Oddělení vojenského obranného zpravodajství (OBZ) oficiálně vzniklo na základě rozkazu velitele 1. československého armádního sboru v SSSR generála Ludvíka Svobody ze dne 7. ledna 1945. Jeho přednostou se stal tehdy nadporučík v zál. Bedřich Reicin. Oddělení zřídil velitel sboru na přímou žádost člena vojenské rady 4. ukrajinského frontu generála Mechliše. Zřízení OBZ se stalo důležitou součástí snahy sovětského vedení vytvořit podmínky pro uplatňování vlivu na vývoj v armádě i v ostatních oblastech života v osvobozeném Československu. Nadporučík Reicin do té doby působil jako osvětový důstojník a společně s majorem JUDr. Jaroslavem Procházkou řídil činnost neveřejné stranické organizace a redigoval časopis „Naše vojsko v SSSR“. Reicin i jeho zástupce nadporučík JUDr. Karel Vaš absolvovali sovětské zpravodajské školy. Podle některých pramenů byl nadporučík Vaš důstojníkem NKVD a od jejího vedení dostal za úkol působit po válce v československém vojenském obranném zpravodajství. Stejným úkolem pověřila sovětská NKVD ještě další důstojníky, kteří pocházeli z Volyně nebo z Podkarpatské Rusi. Ti v průběhu následujícího období průběžně informovali sovětskou zpravodajskou službu o situaci v československé armádě a společnosti.

OBZ (obránné zpravodajství) mělo tvořit protiváhu II. odboru londýnského MNO řízeného generálem Františkem Moravcem, který nebyl u Sovětů oblíben a na základě vztahů mezi Moravcem a rezidentem sovětské zpravodajské služby v Londýně plukovníkem Čičajevem mu nedůvěřovali.

Ani doba vzniku OBZ nebyla náhodná. Rozhodnutí o vzniku tajné služby jakéhokoli typu náleží v každém státě vládě a parlamentu. O vytvoření OBZ bez souhlasu MNO, vlády a prezidenta republiky rozhodl gen. L. Svoboda na žádost sovětské strany v době, kdy uvedené instituce zcela ztratily vliv na vývoj situace kolem 1. československého armádního sboru v SSSR. V té době již vláda a MNO pouze registrovaly a popřípadě dodatečně schvalovaly rozhodnutí velitele sboru. Formálně se jednalo pouze o rozdělení ofenzivního a defenzivního zpravodajství. **Fakticky však vznikla zcela samostatná zpravodajská služba disponující rozsáhlými pravomocemi.**

Organizační struktura i metody práce obranného zpravodajství vycházely z předpisů platných v Rudé armádě. Tato nově vzniklá zpravodajská služba se diametrálně odlišovala v organizační struktuře, metodách práce i získaných pravomocích od stávající vojenské zpravodajské služby.

Bezpečnostní oddíly

Vzniklé vojenské obranné zpravodajství mělo mimo informační složky i výkonné exekutivní pravomoci. OBZ vytvářelo tzv. bezpečnostní oddíly, které prováděly zadržování a zatýkání osob, domovní prohlídky, eskortování zatčených a další exekutivní úkony. Příslušníci zmíněných bezpečnostních oddílů měli téměř neomezené pravomoci vůči vojenským osobám, ale i vůči civilnímu obyvatelstvu na osvobozeném území. Vedle zpravodajské činnosti fakticky suplovali činnost polního četnictva. Vojenskému obrannému zpravodajství byly podřízeny i vojenské asistenční jednotky a hlídky Národní bezpečnosti po osvobození v pohraničí až do ukončení stavu branné pohotovosti státu. V rámci budování organizačního a kádrového zabezpečení činnosti obranného zpravodajství postupně vznikala oddělení OBZ u jednotlivých brigád armádního sboru. Jejich příslušníci prověřovali osoby, pátrali po zbězích a podíleli se na zatýkání i eskortování kolaborantů a zrádců, pátrali po archivech německé armády a okupačních úřadů.

Příslušníci OBZ se v drtivé většině rekrutovali z důstojníků osvětové služby 1. československého armádního sboru v SSSR. Osvětová služba u sboru se stala od počátku její existence doménou KSČ a vykonávala svoji činnost v úzké spolupráci s podobnými institucemi v Rudé armádě. Část vojáků sboru dokonce ztotožňovala osvětovou službu s OBZ. Příslušníci OBZ úzce spolupracovali se sovětskými zpravodajskými orgány. Reicin se podílel se svými spolupracovníky v SSSR a londýnskými komunisty ještě před vznikem OBZ v průběhu války na prověřování československých důstojníků, kteří byli v průběhu války přesunováni z Británie k našim jednotkám v SSSR. Na základě jejich informací nebylo mnohým z nich uděleno vstupní vízum do SSSR.

Od samého počátku existence OBZ u 1. československého armádního sboru v SSSR věnovali jeho příslušníci zpravodajský zájem o důstojníky přicházející ke sboru ze Západu. Mnozí z nich otevřeně vyjadřovali své nepříliš pozitivní názory na úroveň velení, materiálního vybavení a na vycvičenost vojáků, které velení sboru nasazovalo do bojů. Výsledkem byly námitky oddělení OBZ 1. armádního sboru v SSSR proti jejich povýšení a ustanovení do různých funkcí.

Hlavními úkoly OBZ v průběhu války bylo prověřování důstojníků a rotmistrů vstupujících do 1. československého armádního sboru v SSSR na základě mobilizační vyhlášky na osvobozeném území, pátrání po dokumentech okupačních úřadů a dalších institucí, jejichž obsah umožňoval identifikovat kolaboranty a zrádce, objasnit jejich působení za okupace nebo za dobu existence Slovenské republiky. Zvláštní pozornost věnovalo OBZ archivům gestapa,

policie a dalších institucí, podílejících se rozhodující měrou na represích proti obyvatelstvu v průběhu války. Příslušníci OBZ zajišťovali kolaboranty a zrádce, zejména z řad příslušníků armády a dalších ozbrojených složek, ale i z řad významných představitelů politického a veřejného života. Podíleli se také na jejich vyšetřování. K důležitým úkolům OBZ patřilo i odhalování tajných nacistických podzemních organizací, působících na území republiky po osvobození.

Vojenské obranné zpravodajství od samého počátku představovalo důležitý zdroj informací pro sovětskou stranu i pro vedení KSČ. Bedřich Reicin se osobně angažoval v přípravě komunistů na moskevská jednání o vládním programu a složení nové vlády. Ve svém dopise Klementu Gottwaldovi ze dne 6. března 1945 doporučoval obsadit za každou cenu místo ministra národní obrany generálem Svobodou a místo hlavního velitele branné moci generálem Bočkem.

Ačkoli se Košický vládní program zabýval všemi podstatnými otázkami života společnosti v osvobozené republice, neobsahuje žádnou pasáž o působení ministerstva vnitra a bezpečnostního aparátu. Proč tomu tak bylo, nelze spolehlivě zjistit. KSČ zvolila cestu získat křeslo ministra vnitra a následně prosadit z jejího pohledu potřebné změny. Svědčí o tom i změna kandidáta na funkci ministra vnitra, kterým byl nejprve Rudolf Slánský, později však zaměněn za pro ostatní partnery v jednání přijatelnějšího Václava Noska, který působil v období války v Británii. Jednání o obsazení funkce ministra vnitra se nestalo při moskevských jednáních objektem sporů mezi KSČ a delegacemi ostatních politických stran.

Po přijetí Košického vládního programu a ustanovení nové vlády došlo k dalšímu upevnění pozic OBZ tím, že byla vytvořena hlavní správa obranného zpravodajství na ministerstvu národní obrany. Jejím šéfem se na návrh generála Svobody stal kapitán Bedřich Reicin. Generál Svoboda současně inicioval odstranění vedoucích činitelů československého vojenského odboje na Západě z významných míst v armádě. Jednalo se zejména o generála Ingra a v oblasti zpravodajství o generála Moravce. Vojenská rada při předsednictvu vlády rozhodla o prověřování všech důstojníků a rotmistrů, kteří nastoupí po skončení války do armády, přičemž členem každé prověřkové komise byl také důstojník OBZ. Samotný Reicin se stal členem komise MNO, která prověřovala generály a důstojníky generálního štábu. Tímto vliv OBZ v armádě postupně narůstal s ohledem na jeho kompetence při posuzování národní a státní spolehlivosti generálů, důstojníků a rotmistrů a podílu na očistě důstojnického a rotmistrovského sboru. OBZ vedlo osobní spisy důstojníků, rotmistrů i vojáků a příslušný stupeň OBZ se vyjadřoval ke všem povýšením a jmenováním důstojníků do vyšších funkcí. Až na výjimečné případy konečné rozhodnutí vycházelo ze stanoviska OBZ, a to i když rozhodnutí náleželo vládě nebo prezidentu republiky.

Rozšíření vlivu OBZ mimo armádu

Do osvobození plnilo OBZ úkoly vztahující se zpravidla k armádě. Předsednictvo vlády na svém zasedání dne 12. dubna 1945 projednávalo a následně dne 17. dubna pak celá vláda otázky spojené s fungováním ministerstva vnitra a jeho bezpečnostních složek. Na návrh ministra vnitra Noska schválila vláda materiál „Hlavní zásady výstavby nového bezpečnostního aparátu“. Dokument obsahoval i rozhodnutí vlády zrušit staré bezpečnostní sbory a nahradit je novým bezpečnostním aparátem. Usnesení vlády zároveň předpokládalo, že při výstavbě nových bezpečnostních složek budou přednostně využíváni příslušníci československého

armádního sboru a účastníci domácího odboje. 15. května 1945 převzal rezort vnitra oficiálně Václav Nosek. Současně převzal i funkci předsedy vládní personální komise, která projednávala obsazení důležitých míst ve všech ministerstvech. Jeho hlavní úsilí směřovalo k realizaci úkolů, které dokument „Hlavní zásady výstavby nového bezpečnostního aparátu“ obsahoval. V tomto smyslu otevíralo usnesení vlády prostor pro rozšíření vlivu OBZ mimo armádu a zprostředkovaně i pro prohloubení vlivu KSČ v ministerstvu vnitra. Klíčové pozice v nově budovaných bezpečnostních složkách na základě rozhodnutí ministra vnitra postupně obsazovali důstojníci armády v aktivní službě nebo v záloze, většinou členové KSČ. OBZ se podílelo na jejich výběru a prověřování.

Vzhledem k tomu, že OBZ vedlo osobní spisy všech důstojníků, mělo podrobné informace o všech důstojnících, kteří přešli do služeb ministerstva vnitra. Mnohdy s nimi udržovalo nadále široké kontakty a využívalo je k budování agenturních sítí OBZ v SNB, StB a dokonce i v ZOB II. Uvedeným způsobem obsazovalo ministerstvo vnitra ve spolupráci s ministerstvem obrany také velitelské funkce u vojensky organizovaného pohotovostního pluku Národní bezpečnosti, v odboru pro politické zpravodajství ministerstva vnitra, v hlavním velitelství Sboru národní bezpečnosti, v jeho zemských velitelstvích a později také v zemských odborech bezpečnosti a ve Státní bezpečnosti.

Například v létě 1945 MNO natrvalo převedlo ke službě v pohotovostním pluku Národní bezpečnosti 24 důstojníků a 2 rotmistry, k zemskému velitelství SNB v Čechách 13 důstojníků a 2 rotmistry a od armádní zpravodajské brigády k ministerstvu vnitra 7 důstojníků. Při řešení personálních otázek v bezpečnostních složkách ministerstva vnitra Nosek úzce spolupracoval s přednostou oddělení obranného zpravodajství odboru pro politické zpravodajství ministerstva vnitra kapitánem Pokorným a náčelníkem hlavní správy OBZ kapitánem Reicinem.

Obsazení důležitých míst na samotném ministerstvu vnitra projednávala základní organizace KSČ, jejíž usnesení byla pro ministra Noska závazná. Již v této době získalo OBZ výsadní postavení v tehdejší československé zpravodajské a bezpečnostní komunitě a významnou měrou se podílelo nejen na prohlubování vlivu KSČ v ministerstvu vnitra, ale i ostatních orgánech státní správy. Výsadní postavení obranného zpravodajství bylo umocněno pevnou a fungující organizační strukturou, přístupem k archivům a dokumentům gestapa, protektorátní správy, výsledkům kolaborantů a zrádců a výsledkům činnosti a členům agenturních sítí. Vliv OBZ byl též dán jeho úzkou spoluprací se sovětskými bezpečnostními složkami a infiltrací ostatních bezpečnostních složek, především ve struktuře ministerstva vnitra.

Máme-li shrnout toto období, lze konstatovat, že vojenské obranné zpravodajství se po svém vzniku v roce 1945 poměrně rychle stabilizovalo. Na začátku roku 1946 byla hlavní správa OBZ přejmenována a začleněna do hlavního štábu československé armády jako 5. oddělení. Organizace OBZ se poměrně rychle ustálila a zůstala nezměněna více méně až do vzniku velitelství vojenské zpravodajské služby v roce 1951. Význam OBZ pro činnost II. odborů zemských odborů bezpečnosti či později samotné Státní bezpečnosti se ne vždy plně docenuje, i když v mnohém byla právě vojenská defenziva vzorem pro vznikající Státní bezpečnost, která přejímala její kádry, metody i terminologii.

Hlavní správa OBZ měla až do roku 1950 základní členění na oddělení organizační a osobní, operační (pátrací), studijní (vyhodnocovací), vyšetřovací a právní, ochrany průmyslu (v roce 1951 převzalo velitelství Státní bezpečnosti), ochrany hranic (v roce 1946 převzal Sbor národní bezpečnosti) a dále řadu pomocných orgánů jako hospodářskou a technickou skupinu, spojovací četou a štábní (bezpečnostní) oddíl.

Začlenění vojenského zpravodajství do struktur ministerstva vnitra

Další změna názvu armádního obranného zpravodajství souvisí s celkovou reorganizací a redislokací československé armády, kdy 15. srpna 1950 byla zřízena hlavní informační správa, avšak již 30. března 1951 bylo zřízeno samostatné velitelství vojenské zpravodajské služby, které však hned následující den, tedy 1. dubna 1951, přešlo v podřízenost ministra národní bezpečnosti. Tím byl naplněn jeden z požadavků IX. sjezdu KSČ na vytvoření jedné bezpečnosti, která bude i v podmínkách armády plnit úkoly vyplývající z důsledného uplatňování diktatury proletariátu. Ministr národní bezpečnosti svým rozkazem z května 1951 vyčlenil z velitelství Státní bezpečnosti IV. sektor, aby se sloučil s vojenskou kontrarozvědkou, a tak se vytvořil pozdější odbor „C“ ministerstva národní bezpečnosti. Konečně 29. května 1952 bylo velitelství vojenské zpravodajské služby přejmenováno na hlavní správu vojenské kontrarozvědky (HS VKR), avšak na její začlenění se ve své podstatě nic nezměnilo, stejně jako na její činnosti. Teprve při zrušení ministerstva národní bezpečnosti byla HS VKR spojena s ministerstvem vnitra jako jeho VI. a později III. správa.

Začleněním vojenského obranného zpravodajství do struktur ministerstva vnitra získal tento rezort plnou kontrolu nad veškerým děním v republice. Jedinou zpravodajskou službou organizačně nespádající pod vnitra byla **zpravodajská správa generálního štábu ČSLA (ZS/GŠ)**, tedy vojenská rozvědka, jako přímá nástupkyně 2. oddělení hlavního štábu československé armády. Tato nezávislost však ve skutečnosti byla pouhou fikcí, jelikož zpravodajskou ochranu ZS/GŠ byly pověřeny orgány hlavní správy vojenské kontrarozvědky zařazené v systému rezortu vnitra jako VI. správa. VKR tedy budovala agenturu i ve strukturách ZS/GŠ, především pak ve vztahu k zahraničním pracovištím. Současně se spolupodílela na prověřování osob určených do funkcí u ZS/GŠ.

Význam vojenské kontrarozvědky rapidně vzrostl po defekci (rozuměj: zběhnutí kádrového důstojníka zpravodajské služby ke zpravodajské službě protivníka) vojenského přidělence ve Washingtonu majora Františka Tišlera, ke které došlo 25. července 1959. Při vyšetřování Tišlerovy defekce mohla VKR prokázat, že již dávno předtím poukazovala ve svých zprávách pro vedení ZS/GŠ na celou řadu podezřelých záležitostí stran osoby Tišlera. Nejednalo se pouze o negativa v oblasti politické, jejichž hodnocení bylo pro tehdejší dobu příznačné, ale i o celou řadu negativ v oblasti profesionálního výkonu zpravodajské činnosti v zahraničí.

Okupace ČSSR vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968 předznamenala i významné změny v sílových rezortech obrany a vnitra. Řada příslušníků bezpečnostních složek emigrovala na Západ, mezi nimi i ti, kteří působili na pozicích v I. správě ministerstva vnitra (civilní rozvědce). Reorganizace bezpečnostního a zpravodajského aparátu nebyla pouze profesionální reakcí na tyto defekce, ale též možností vypořádat se s představiteli „pravcového centra“ v těchto složkách a dosadit na rozhodující posty osoby nakloněné Moskvě.

Armádní obranné zpravodajství bylo dále ve struktuře federálního ministerstva vnitra zařazeno v rámci nově vzniklé federální správy zpravodajských služeb (FS-ZS) jako III. správa FS-ZS – hlavní správa vojenské kontrarozvědky. Ještě později byla začleněna jako III. správa hlavní správy Státní bezpečnosti – hlavní správa vojenské kontrarozvědky, ve které ji zastihly události následující po listopadu 1989. Cíle a vlastní činnost VKR kontinuálně navazovala na OBZ po roce 1945.

VKR byla konsolidovanou složkou státobezpečnostního aparátu tehdejšího totalitního státu a pilířem podporujícím jeho moc v jedné z nejvýznamnějších oblastí, kterými byly ozbro-

jené síly jako součást Varšavské smlouvy. Proto řada věcí spojených s organizací a činností III. správy HS StB-VKR bude v budoucnu jistě předmětem zkoumání historiků a pracovníků Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu při ministerstvu vnitra ČR.

Vojenské obranné zpravodajství po roce 1990

Při přeměně totalitní vojenské kontrarozvědky ve službu demokratického státu bylo v prvé řadě nezbytné dát právní základ činnosti Vojenského obranného zpravodajství. Toho se to-muto dostalo v roce 1992, kdy byl schválen zákon č. 67 o Vojenském obranném zpravodajství, a následně v roce 1994, kdy zákonem č. 154 o zpravodajských službách ČR byla upravena působnost jednotlivých zpravodajských služeb.

Na základě těchto zákonných úprav je **Vojenské obranné zpravodajství** organizační sou-částí jedné ze tří českých zpravodajských služeb: Vojenského zpravodajství. (Jeho druhou součástí je Vojenská zpravodajská služba, tj. vojenská rozvědka.)

Vojenské obranné zpravodajství vyvíjí svou činnost proti zpravodajským službám cizí moci v oblasti obrany, ve vztahu k ochraně utajovaných skutečností v rezortu a při zabezpečování obranyschopnosti republiky. Současně plní úkoly, které mu vyplývají v podmínkách ozbroje-ných sil uplatňováním zákona o ochraně utajovaných skutečností, čímž se podílí na realizaci bezpečnostních prověrek v rezortu obrany.

Vojenské obranné zpravodajství nedisponuje represivními pravomocemi a jako ostatní zpravodajské služby České republiky je službou informační, jejímž cílem je získávat, shromaž-ďovat a vyhodnocovat informace v oblastech jeho působnosti a poskytovat ústavním orgánům této země relevantní podklady pro rozhodování při výkonu jejich funkcí.

Na rozdíl od totalitních tajných služeb je Vojenské obranné zpravodajství podřízeno par-lamentní kontrole. Je pochopitelné, že Vojenské obranné zpravodajství je v očích mnoha lidí, zejména starších příslušníků rezortu obrany, nástupcem totalitní vojenské kontrarozvědky a přenášejí tento svůj negativní vztah k obrannému zpravodajství do současnosti, ačkoli základy existence, cíle a obsah vlastní činnosti je diametrálně odlišný.

V současné době není ve struktuře Vojenského obranného zpravodajství zařazen žádný příslušník, který byl v minulosti příslušníkem vojenské kontrarozvědky.

Charakterem a cíli své činnosti nehledá dnešní Vojenské obranné zpravodajství kontinuitu s minulostí totalitní armádní kontrarozvědky, ale navazuje na nejlepší tradice obranného zpravodajství Československé republiky před rokem 1945.

Mjr. Ing. Libor Kutěj

Literatura:

- ŠOLC, J. *Ve službách prezidenta*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1994.
MORAVEC, F. *Špión, jemuž nevěřili*. Praha: Rozmluvy Alexandra Tomského, 1990.
IVANOV, M. *Černý dostal mat*. Třebíč: Akcent, 1999.
GEBHART, J.; KOUTEK, J.; KUKLÍK, J. *Na frontách tajné války*. Praha: Panorama, 1989.
VOJTÁSEK, F.; ŽÁČEK, P. *Francouzský krtek*. Cheb: Nakladatelství letecké literatury Svět křídel, 2003.
HANZLÍK, F. *Podíl vojenského obranného zpravodajství na ovládnutí ministerstva vnitra komunistickou stranou v roce 1945*. Na www.cibulka.com.
FABŠIČOVÁ, M., VALIŠ, Z. Zákon 231/1948 Sb. a obranné zpravodajství Čs. armády. *Sborník Securitas Imperii 2*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR, Ministerstvo vnitra, 1999.
Trestná činnost příslušníků některých represivních orgánů v 50. letech. Kolektiv autorů. *Sborník Securitas Imperii 1*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR, Ministerstvo vnitra, 1999.